

ПОНЯТТЯ «ДЖЕРЕЛО» І «ФОРМА» АГРАРНОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Панченко В.В.

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри земельного та аграрного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Поняття «джерело» і «форма» аграрного права, які вживаються науковцями в аграрно-правовій літературі є дискусійним. В теорії права виокремлюють такі різновиди джерел (форм) права як нормативно-правові акти, правові звичаї, правові договори та міжнародні договори тощо. Доречно зазначити, що в сучасній аграрно-правовій доктрині в основному вченими вживається термін

«джерела» аграрного права, а термін «форми» аграрного права практично не використовується.

Категорія «джерело» аграрного права розглядається як за ознакою нормативно-правового акта, який і є джерелом права, так і через форми зовнішнього виразу і закріплення правових норм, що врегульовують аграрні відносини. Такі розуміння зазначеної категорії за своїм змістом є тотожними, що вказує на багатозначність поняття «джерело» права та його співвідношення з поняттям «форма» права.

У науковій літературі висловлено думку про те, що саме застосування терміна «джерело» права в юридичному аспекті як документального носія правових норм дозволяє ототожнювати його з поняттям «форми» права [1, с. 4]. В такому розумінні юридичними «джерелами» або «формами» права є офіційні форми зовнішнього виразу і закріплення правових норм. Отже, термін «джерело» права використовується у значенні зовнішнього виразу «форми» права.

Взагалі вперше термін «джерело» права було введено у науковий обіг ще за часів Давнього Риму. Тит Лівій у праці «Римська історія» назвав Закони XII таблиць «джерелами всього публічного та приватного права», оскільки давньоримськими правознавцями вони вважалися витоками чинного на той час права. Таке розуміння «джерела» права відповідає первинному лінгвістичному значенню слова «джерело», під яким розуміється те, що дає початок чому-небудь, звідки походить що-небудь [2, с. 179]. Це було сприйнято правовою свідомістю та згодом увійшло в систему правової термінології.

В юридичній літературі радянської доби «джерела» права розглядалися в матеріальному та формальному розумінні. У матеріальному сенсі під джерелом розумілася воля панівного класу, у формальному – ті форми, в яких знаходили вияв чинні норми права.

Однак ототожнення «права» із «законом», «джерел» права з «формами» права прийшло до нас ще з дорадянських часів. У наукових монографіях початку ХХ ст. досить часто можна зустріти посилання на те, що «форми», в яких виникають норми права, мають технічну назву «джерела» права. У радянський період поняття «система джерел права» традиційно змінювалося поняттям «система законодавства», а проблема «джерел права» витіснялася питанням щодо співвідношення «системи права» і «системи законодавства». Так нерідко спостерігається твердження, що до «джерел» права мають бути віднесені лише акти державних органів, якими встановлено правило поведінки, тобто нормативні акти [3, с. 186].

Звертаючись до етимології терміна «джерело», під останнім розуміється, по-перше, те, що з чого береться, черпається право (форма створення права), по-друге, письмова пам'ятка, документ, на підставі якого базується наукове дослідження; по-третє, вихідна позиція, що є підставою для розвитку певного явища.

Основні наукові позиції полягають в тому, що «джерело» права розглядають: по-перше, в матеріальному розумінні як форму його виразу; по-друге, у спеціально-юридичному розумінні як підставу його виникнення; по-

третє, в ідеалістичному розумінні як сукупність юридичних ідей, поглядів, теорій, під впливом яких утворюється і функціонує право.

Отже, можна зазначити, що виділяючи норми права за змістовним критерієм, до них слід віднести: а) антропологічні основи права – розум, волю індивідуума (позиції); б) волю державної влади і волю (автономію) учасників суспільних відносин; в) суспільну (неюрідичну) практику (наукові ідеї, погляди, теорії) тощо. Останні є неюрідичними (неофіційними), оскільки не потребують правового закріплення. Разом з тим за певних економічних, політичних, соціальних, культурних, моральних факторів вони породжують, об'єктивно зумовлюють, стають витоками виникнення змісту норм права. Таким чином, під джерелами аграрного права слід розглядати антропологічні основи права (розум, воля людини), волю державної влади, волю (автономію) учасників суспільних відносин, а також суспільну (неюрідичну) практику (наукові розробки, ідеї, погляди, теорії) тощо, які за певних чинників економічного, політичного, соціального, культурного характеру стають витоками виникнення змісту норм аграрного права, якими регулюються аграрні відносини [4, с. 11].

Поряд зі змістовими нормами права виділяють формальні норми права, які мають відповідну структуру, викладені на матеріальних носіях, в яких знаходять зовнішній вияв чинні норми права, тобто, до «форм» права не належать усні норми звичаєвого та природного права [5, с. 66].

Необхідно зазначити, що в науковій літературі із загальної теорії права нормативно-правові акти розглядаються як офіційні акти компетентних суб'єктів правотворчості, що містять норми права. Вони є однією з форм існування та вираження норм права, є основною «формою» права [6, с. 122].

Так, закони та підзаконні нормативно-правові акти, норми яких спрямовані на організацію та управління щодо здійснення виробничо-господарської діяльності основних, додаткових та допоміжних галузей (тваринництва, рослинництва, їх складових (насінництва, селекції сільськогосподарських культур, племінної справи, бджільництва, рибальства тощо) сільськогосподарськими товаровиробниками при забезпеченні раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, на регулювання та охорону праці, дотримання вимог техніки безпеки та виробничої санітарії в процесі аграрного виробництва, а також соціальний розвиток села складають аграрне законодавство.

Вищенаведена система аграрного законодавства, усе різноманіття форм зовнішнього вияву норм, закріплених у нормативно-правових актах, які створюють механізм правового регулювання аграрних відносин за участю аграрних товаровиробників у сфері сільськогосподарської діяльності, є «формою» аграрного права. Таким чином, форми аграрного права – це сукупність нормативно-правових актів, тобто офіційні акти – документи компетентних суб'єктів нормотворчості, які містять і закріплюють зміст норм права, завдяки яким регулюються аграрні відносини і які забезпечуються державою [4, с. 16].

Отже, можна стверджувати, що існують підстави для розмежування понять «джерело» і «форми» аграрного права, маючи на увазі, що у матеріальному сенсі під «джерелом» права слід розуміти чинники соціально-економічного характеру, які обумовлюють виникнення, розвиток і зміст права. В ідеалістичному сенсі «джерела» права розглядаються як сукупність ідей, теорій, поглядів, вплив яких зумовлює створення і функціонування аграрного права. У спеціально-юридичному розумінні «джерела» права – це існування норм права, які мають зовнішній вияв і є формою права.

Література:

1. Вовпенко Н. Н. Источники и формы права : учеб. пособие / Н. Н. Вовпенко. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2004. – 102 с.
2. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка. – Х. : Право, 2009. – С. 179.
3. Теория государства и права : учеб. для вузов / под ред. : М. М. Рассолова, В. О. Лучина, Б. С. Эбзеева. – М. : ЮНИТИ, Закон и право, 2000. – 640 с.
4. Панченко В.В. Внутрішньогосподарські локальні нормативно-правові акти сільськогосподарських підприємств як форма аграрного права: Монографія. – Харків: Видавництво «С.А.М.», 2012. – 164 с.
5. Аграрне право України : підручник / за заг. ред. В. М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
6. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права : навч. посіб. / Ю. А. Ведерніков, А. В. Папірна. – К. : Знання, 2008. – 333 с.